

گزارش کوتاه علمی

اثر سوسپانسیون میکروسیلیس (سیلیکا فوم) به عنوان مالچ بر هدررفت خاک تپه‌های ماسه‌ای

*فاطمه نقی‌زاده اصل^۱، حمیدرضا عسگری^۲، حجت امامی^۳ و محمد جعفری^۴

^۱دانش‌آموخته دکتری بیابان‌زدایی گروه آبخیزداری و مدیریت مناطق بیابانی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان،

^۲دانشیار گروه آبخیزداری و مدیریت مناطق بیابانی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان،

^۳دانشیار گروه علوم خاک، دانشگاه فردوسی مشهد، ^۴استاد گروه احیای مناطق خشک و کوهستانی، دانشگاه تهران

تاریخ دریافت: ۹۶/۶/۲۵؛ تاریخ پذیرش: ۹۷/۳/۲۸

چکیده

سابقه و هدف: فرسایش بادی و حرکت ماسه‌های روان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین علل بیابان‌زایی و تخریب زمین در مناطق خشک و نیمه‌خشک، نقش به‌سزایی در آسیب به خاک و منابع طبیعی، آلودگی هوا، تهدید سلامت جوامع و آشفته‌گی‌های اجتماعی و اقتصادی ایفا می‌کند. از این‌رو، تثبیت ماسه‌های روان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یکی از روش‌های اساسی در کنترل فرسایش بادی و تثبیت ماسه‌های روان افزایش مقاومت لایه سطحی خاک با استفاده از مالچ است. ارائه روشی ساده با استفاده از مواد ارزان برای تولید مالچی پایدار برای کاهش هدررفت خاک و کنترل حرکت ماسه‌های روان بسیار مهم است. در سال‌های اخیر استفاده از پسماندهای صنعتی ارزان‌قیمت و ایمن به‌عنوان مالچ مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. این پژوهش با هدف بررسی اثر سوسپانسیون میکروسیلیس به‌عنوان محصول ثانویه کارخانه‌های فروسیلیس و تولید آلیاژهای سیلیکون و فروسیلیکون بر هدررفت خاک انجام شد.

مواد و روش‌ها: به همین منظور آزمایشی به‌صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی انجام شد. برای تعیین میزان هدررفت خاک از دستگاه سنجش فرسایش بادی (تونل باد) استفاده شد. نمونه ماسه بادی پس از توزین در سینی‌هایی به ابعاد ۱×۰/۳ مترمربع و عمق ۲ سانتی‌متر ریخته شد. مالچ سوسپانسیون میکروسیلیس ۵۰ درصد (با نسبت ۱:۱ با آب) در چهار سطح پوشش (۲۵، ۵۰، ۷۵ و ۱۰۰ درصد)، دو ضخامت (یک و دولایه)، دو زمان (۷ و ۶۰ روز) و ۳ تکرار روی سینی‌های ماسه پاشیده شد. سینی‌های ماسه به‌مدت ۲۰ دقیقه تحت تأثیر بادی با سرعت ۱۵ متر بر ثانیه، معادل شدیدترین بادهای منطقه مورد مطالعه، قرار گرفتند و سپس مقدار مواد فرسایش‌یافته هر یک از تیمارها توزین شد.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که با افزایش سطح پوشش و ضخامت مالچ هدررفت خاک کاهش معنی‌داری یافت ($P \leq 0/01$). در سطح پوشش ۱۰۰ درصد میزان هدررفت خاک بیش از ۲ برابر در مقایسه با سطح پوشش ۲۵ درصد کاهش یافت و با افزودن دولایه مالچ سوسپانسیون میکروسیلیس نیز میزان هدررفت خاک را ۵۵/۳ درصد نسبت به

*مسئول مکاتبه: f.naghizade.asl@gmail.com

یک لایه آن کاهش داد. مالچ سوسپانسیون میکروسیلیس ۵۰ درصد با تراکم ۱۰۰ درصد در ضخامت دولایه به دلیل کم تر بودن میزان هدررفت خاک و مهم تر از آن حفظ پایداری با گذشت زمان، به عنوان بهترین تیمار به دست آمد.

نتیجه گیری: با وجود تأثیر قابل توجه مالچ سوسپانسیون میکروسیلیس در کاهش هدرروی خاک، مشاهده می شود که کارایی آن با گذشت زمان کاهش یافته است، اما از آنجایی که در تیمارهای حاوی دو لایه مالچ میزان فرسایش خاک با وجود تفاوت معنی دار کم است، به نظر می رسد با افزودن ضخامت بیش تری از مالچ می توان از تلفات شدید خاک در مقابل باد جلوگیری نمود.

واژه های کلیدی: تثبیت، سوسپانسیون میکروسیلیس، ماسه های روان، مالچ، هدررفت خاک

مقدمه

یکی از راهکارهای سریع مقابله با فرسایش بادی، بیابانزایی و طوفان های گردوغبار استفاده از مالچ است. بدیهی است در صورتی که سطح خاک عامل حفاظتی مناسبی نداشته باشد، در اثر نیروی برشی باد فرسایش می یابد (۱). افزایش مقاومت لایه سطحی خاک در مقابل تنش برشی جریان باد، عامل کلیدی در کنترل فرسایش بادی است. در این رابطه، شکل گیری پوسته فیزیکی به شدت می تواند خطر فرسایش بادی را کاهش دهد (۶). اخیراً، پژوهشگران به دنبال استفاده از زائدات صنایع مختلف که از پتانسیل خوبی در ایجاد پیوند بین ذرات ماسه برخوردار بوده و هزینه های امر تثبیت را کاهش می دهند، هستند. برای مثال، امکان استفاده از فیلترکیک به عنوان یکی از پسماندهای کشت و صنعت نیشکر برای تولید مالچ مورد بررسی قرار گرفت و تأثیر معنی دار مالچ پیشنهادی بر کاهش فرسایش پذیری خاک مشاهده شد (۳). سرباره به عنوان محصول فرعی صنایع فولاد یکی دیگر از انواع مالچ هایی است که برای تثبیت ماسه های روان به کار برده شد (۸). پودر یا دوده میکروسیلیس، محصول ثانویه کارخانه های فروسیلیس و تولید آلیاژهای سیلیکون و فروسیلیکون است که حاوی ۸۵

تا ۹۲ درصد اکسید سیلیسیم (SiO_2) می باشد (۷). تاکنون پژوهش های زیادی روی کاربرد این ماده در زمینه های مهندسی مانند صنعت بتن و تثبیت انواع خاک ها انجام شده است (۲)، اما گزارشی مبنی بر استفاده از این ماده به عنوان مالچ برای تثبیت ماسه های روان وجود ندارد. هدف از انجام این پژوهش بررسی اثر سوسپانسیون میکروسیلیس ۵۰ درصد به عنوان مالچ بر هدررفت خاک تپه های ماسه ای به منظور کاهش میزان فرسایش خاک است.

مواد و روش ها

برای انجام این پژوهش از نمونه های ماسه بادی جمع آوری شده از زمین های ماسه ای اطراف شهرستان کاشان و آران و بیدگل در استان اصفهان با مختصات جغرافیایی ۳۳ درجه و ۴۵ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی و ۵۱ درجه و ۳۰ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۴۵ دقیقه طول شرقی استفاده شد. به منظور تعیین میزان هدررفت خاک، آزمایشی با استفاده از دستگاه سنجش فرسایش بادی در قالب طرح کاملاً تصادفی به صورت فاکتوریل انجام شد. برای انجام عملیات دانه بندی از سری استاندارد الک (الک های با قطر ۱۰۰۰، ۵۰۰، ۲۵۰، ۱۲۵، ۶۲/۵

ضخامت یک و دو لایه و دو زمان (۷ و ۶۰ روز) و سه تکرار روی بستر ماسه‌ای پاشیده شد. به این ترتیب که سینی‌های ماسه به مدت ۲۰ دقیقه در برابر بادی با سرعت ۱۵ متر بر ثانیه قرار داده شدند و مقدار رسوب جمع‌آوری شده از سطح تیمار واقع در داخل مخزن رسوب‌گیر توزین شد. به منظور بررسی معنی‌دار بودن تیمارها، از آزمون تجزیه واریانس استفاده شد و مقایسه میانگین متغیرهای دارای توزیع نرمال با استفاده از آزمون چنددامنه‌ای دانکن در سطح ۵ درصد انجام شد.

نتایج و بحث

بر اساس آنالیز دانه‌بندی، ضریب یکنواختی^۲ و ضریب انحنای^۳ آن به ترتیب ۱/۴۴ و ۱/۸ به دست آمد که نشان می‌دهد خاک مورد مطالعه از نوع شن ریز با دانه‌بندی ضعیف است. در جدول ۱ ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی ماسه مورد استفاده در این پژوهش نشان داده شده است.

نتایج حاصل از تجزیه واریانس هدررفت خاک نشان داد که اثرات اصلی سطح پوشش و لایه و همچنین اثرات متقابل سطح پوشش × لایه، لایه × زمان و سطح پوشش × لایه × زمان در سطح آماری ۱ درصد معنی‌دار بود اما اثر اصلی زمان و اثر متقابل سطح پوشش × زمان معنی‌دار نبود (جدول ۲).

میکرون و ذرات کوچک‌تر از ۰/۶۵ میکرون) بر اساس روش ASTM D: 422-87^۱ استفاده شد. آماده‌سازی تیمارها شامل تهیه سینی‌های مخصوص دستگاه سنجش فرسایش بادی به ابعاد ۱۰۰ سانتی‌متر (طول) در ۳۰ سانتی‌متر (عرض) در ۴ سانتی‌متر (ارتفاع) بود که در فضای آزاد روی زمین چیده شدند. سپس با توجه به تیمار و تکرار مشخص شده، نمونه ماسه بادی در سینی‌ها ریخته شده و سطح آن‌ها صاف و یکنواخت شد. این سینی‌های حاوی ماسه‌های بادی به‌عنوان بستر برای مالچ‌پاشی در نظر گرفته شدند. سپس سوسپانسیون میکروسیلیس ۵۰ درصد پس از به هم زدن کامل به کمک آب‌پاش به‌طور یکنواخت روی سینی‌های تونل باد پاشیده شد. برای خشک شدن کامل تیمارها، سینی‌های آماده به مدت هفت روز (از زمان مالچ‌پاشی) در هوای آزاد و در معرض تابش نور خورشید قرار داده شدند. در مورد تیمارهایی که در دو ضخامت مورد بررسی قرار گرفتند، پس از پاشش لایه اول مالچ روی ماسه فرصت داده شد تا نمونه‌ها برای مدت چند روز هواخشک شوند، پس از آن مالچ‌پاشی دوباره روی آن انجام شد تا اثر ضخامت مالچ نیز بررسی و تعیین شود. برای زمان ۶۰ روز، تیمارها به‌صورت جداگانه اعمال شدند و تمامی مراحل مشابه زمان ۷ روز بود.

مالچ سوسپانسیون میکروسیلیس ۵۰ درصد در چهار سطح پوشش (۲۵، ۵۰، ۷۵ و ۱۰۰ درصد)، دو

جدول ۱- ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی ماسه مورد مطالعه.

Table 1. Physical and chemical properties of the studied sand.

SAR	گچ (%) gypsum	آهک (%) lime	OM (%)	EC (dSm ⁻¹)	pH	بافت Texture	رس (%) Clay	سیلت (%) Silt	شن (%) Sand	ویژگی property
11.9	0	18.5	0.08	5.8	7.85	شنی sandy	10.1	4.2	86.0	مقدار amount

- 1- Standard Test Methods for Particle-Size Distribution (Gradation) of Soils
- 2- Uniformity coefficient (Cu)
- 3- Curvature coefficient (Cc)

جدول ۲- نتایج تجزیه واریانس هدررفت خاک برای مالچ سوسپانسیون میکروسیلیس.

Table 2. Results of analysis of variances for soil losses by micro silica slurry.

F آماره	میانگین مربعات Means of squares	مجموع مربعات Sum of squares	درجه آزادی Degree of freedom	منابع تغییرات Sources of variation
1071.1880**	2290.291	6870.873	3	سطح پوشش Coverage Percentage
933.3124**	1995.501	1995.501	1	لایه Layer
22.6028 ^{ns}	48.327	103.576	1	زمان Time
48.4435**	103.576	144.980	3	سطح پوشش × لایه Coverage Percentage × Layer
16.9516 ^{ns}	21.631	64.893	3	سطح پوشش × زمان Coverage Percentage × time
12.5135**	36.244	36.244	1	لایه × زمان Time × Layer
2.138**	26.755	80.265	3	سطح پوشش × لایه × زمان Coverage Percentage × Time × Layer
	2.138	68.419	32	خطا Error
		9364.751	47	کل Total

** معنی دار در سطح ۱ درصد، * معنی دار در سطح ۵ درصد، ^{ns} غیر معنی دار.

ضریب تغییرات = ۴/۹۲

** Difference is significant at the 0.01 level, * Difference is significant at the 0.05 level, ^{ns} Difference is not significant.
CV= 4.92

مالچ، ضخامت سله ایجاد شده افزایش و سطح تماس باد با بستر ماسه کاهش یافت؛ در نتیجه میزان هدررفت خاک نیز کم تر شد (۵۵/۳ درصد). صفایی قهنویه و همکاران (۲۰۱۱) نیز نشان دادند که با افزایش تعداد لایه های مالچ سرپاره فولاد، مقاومت آن در برابر نیروی باد افزایش یافت (۸). مجدی (۲۰۰۴) نیز به نتیجه مشابهی در مورد کاهش هدررفت خاک با افزایش تعداد لایه های مالچ رسی دست یافت و نشان داد که میزان مواد فرسایش یافته در لایه های مختلف اختلاف معنی داری با یکدیگر داشتند (۵). به طور کلی، کم ترین مقدار هدررفت خاک در تیمار حاوی دو لایه

بر اساس نتایج مقایسه میانگین ها (جدول ۳)، با افزایش تراکم پوشش از ۲۵ تا ۱۰۰ درصد، سطح بیش تری از بستر ماسه توسط مالچ پوشیده شد و بنابراین میزان هدررفت خاک کاهش یافت (۲ برابر). لی و لیو (۲۰۰۳) بر اساس آزمایش های تونل باد نشان دادند که با افزایش تراکم خاکپوش میزان هدررفت خاک به طور معنی داری کاهش یافت؛ به طوری که در اراضی دارای ۵۰ درصد خاکپوش سنگریزه ای مقدار فرسایش بادی تا ۸۰ درصد نسبت به اراضی بدون خاکپوش کاهش و به دام اندازی ذرات رسوب نیز تا ۱/۸ برابر افزایش یافت (۴). با افزایش تعداد لایه های

مشاهده شد؛ به طوری که میزان هدررفت خاک در تیمار سطح پوشش ۱۰۰ درصد و دو لایه مالچ سوسپانسیون میکروسیلیس در هر دو زمان ۷ و ۶۰ روز حدود ۴ برابر کم تر از تیمار سطح پوشش ۲۵ درصد با یک لایه مالچ در زمان های ۷ و ۶۰ روز بود.

مالچ سوسپانسیون میکروسیلیس با سطح پوشش ۱۰۰ درصد در زمان های ۷ و ۶۰ روز (۹/۹ کیلوگرم بر مترمربع در ساعت) و بیشترین مقدار آن در تیمار حاوی یک لایه با سطح پوشش ۲۵ درصد در زمان ۶۰ روز (۵۲/۵ کیلوگرم بر مترمربع در ساعت)

جدول ۳- مقایسه میانگین اثر متقابل سطح پوشش × لایه × زمان برای هدررفت خاک با استفاده از آزمون دانکن در سطح احتمال ۵ درصد.

Table 3. Mean comparisons of triple effect of micro silica slurry coverage and mulch thickness and time for soil losses using Duncan analysis at the 0.05 level.

هدررفت خاک (کیلوگرم بر مترمربع در ساعت) Soil Losses (kg m ⁻² h ⁻¹)				تیمارها (لایه × زمان) Treatments (Thickness × Time)
سطح پوشش ۱۰۰ درصد Coverage percentage of 100 %	سطح پوشش ۷۵ درصد Coverage percentage of 75 %	سطح پوشش ۵۰ درصد Coverage percentage of 50 %	سطح پوشش ۲۵ درصد Coverage percentage of 25 %	
20.633 ^f	30.833 ^c	39.8 ^c	51.067 ^{ab}	یک لایه × ۷ روز One layer × 7 days
21.3 ^f	33.033 ^{de}	40.267 ^c	52.533 ^a	یک لایه × ۶۰ روز One layer × 60 days
9.9 ⁱ	11.467 ^{hi}	21.267 ^f	41.167 ^{bc}	دو لایه × ۷ روز Two layer × 7 days
9.97 ⁱ	15.1 ^e	34.067 ^d	43.467 ^b	دو لایه × ۶۰ روز Two layer × 60 days

* در هر ستون تفاوت بین دو میانگین که یک حرف مشترک دارند بر اساس آزمون دانکن از لحاظ آماری در سطح احتمال ۵ درصد معنی دار نیست.
* In each column the difference between two mean values with the same letter is not significant on the basis of Duncan analysis at the 0.05% level.

به دلیل کم تر بودن میزان هدررفت خاک و مهم تر از آن حفظ پایداری با گذشت زمان، به عنوان بهترین تیمار به دست آمد. بنابراین می توان این ترکیب را به عنوان مالچ برای تثبیت شن های روان در کوتاه ترین زمان ممکن در مناطقی که با مشکل فرسایش بادی مواجه هستند، توصیه نمود. هر چند احتمالاً استفاده از انواع دیگر سوسپانسیون میکروسیلیس با درصد اختلاط متفاوت تأثیر متفاوتی بر نتایج خواهد داشت؛ پیشنهاد می شود در پژوهش های بعدی اثر حفاظتی درصد بیش تری از این ماده برای جلوگیری از فرسایش خاک و حرکت ماسه های روان مورد بررسی قرار گیرد.

نتیجه گیری کلی

در این پژوهش اثر سوسپانسیون میکروسیلیس ۵۰ درصد به عنوان مالچ بر هدررفت خاک تپه های ماسه ای مورد مطالعه قرار گرفت. همچنین مناسب ترین مالچ از بین چهار سطح پوشش با دو ضخامت یک و دو لایه در زمان های ۷ و ۶۰ روز برای تثبیت ماسه های روان تعیین شد. با توجه به کمبود آب در مناطق خشک و شرایط نامناسب اقلیمی و خاکی برای رشد و استقرار پوشش گیاهی، شناسایی و کاربرد مالچ مناسب برای تثبیت شن های روان ضروری است. بر اساس نتایج این پژوهش مالچ سوسپانسیون میکروسیلیس ۵۰ درصد با تراکم ۱۰۰ درصد در ضخامت دو لایه

منابع

1. Cornelis, W.M., Gabriels, D., and Hartmann, R. 2004. A parameterization for the threshold shear velocity to initiate deflation of dry and wet sediment. *Geomorphol.* 59: 43- 1.
2. Gupta, C., and Sharma, R.K. 2014. Influence of micro silica on sub grade characteristics of expansive soil. *Inter. J. Civil Engin. Res.* 5: 77-82.
3. Jamshid Safa, M., Khalili Moghadam, B., Jafari, S., and Ghorbani Dashtaki, Sh. 2014. Investigation on the possibility of using filter cake in producing mulches for stabilization of moving sands. *J. Agric. Engin.* 38: 1. 29-42. (In Persian)
4. Li, X.Y., and Liu, L.Y. 2003. Effects of gravel mulch on Aeolian dust accumulation in the semiarid region of northwest China. *Soil Til. Res.* 70: 1. 73-81.
5. Majdi, H., Karimian Eghbal, M., and Karimzadeh, H.R. 2004. Effect of clay mulches on soil wind erosion. *J. Agric. Sci. Nat. Res.* 3: 10. 104-112. (In Persian)
6. Maleki Kakler, M., Ebrahimi, S., Asadzadeh, F., and Emami Tbrizi, M. 2016. Evaluating the feasibility of carbonate microbial precipitation for moving sand stabilization. *J. Soil Water Res.* 47: 2. 407-415.
7. Negi, Ch., Yadav, R.K., Singhai, A.K. 2013. Effect of Silica Fume on Engineering Properties of Black Cotton Soil. *Inter. J. Compute. Engin. Res.* 3: 7. 1-6.
8. Safaei Ghahnavieh, A.R., Karimzadeh, H.R., Rohani Shahraki, F., and Isfahani, M. 2012. Determination of the optimum composite of steel slag (Mobarakeh Steel Industry, Iran) as a mulch in preventing wind erosion (Case Study: Eastern soils of Isfahan). *First International Conference on Dust Storm (Science, technology, and development)*. 16-17 June. Tehran, Iran. (In Persian)

Short Technical Report

Effect of micro silica (Silica fume) as mulch on soil losses of sand dunes

*F. Naghizade Asl¹, H.R. Asgari², H. Emami³ and M. Jafari⁴

¹Ph.D. Graduate, Dept. of Arid Areas and Watershed Management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, ²Associate Prof., Dept. of Arid Areas and Watershed Management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources,

³Associate Prof., Dept. of Soil Science, Ferdowsi University of Mashhad,

⁴Professor, Dept. of Mountainous and Arid Areas Rehabilitation, University of Tehran

Received: 09.16.2017; Accepted: 06.18.2018

Abstract

Background and Objectives: Wind erosion and sand dune movement as one of the most important reasons for desertification and land degradation in arid and semiarid areas, incorporates significantly in soil and natural resources damages, air pollution, health threat and socio-economic disturbances. Stabilization of sand dunes is therefore very important. One of the fundamental methods to control wind erosion and to stabilize sand dunes is the use of mulches on the soil surface. Providing a simple method using cheap materials for preparing a durable mulch in order to decrease soil losses is of high importance. In recent years the use of industrial cheap and secure wastes as mulches are attracting more attention. The present study was conducted with the aim of investigating the effect of micro silica slurry as a byproduct in the manufacture of silicon or ferrosilicon alloy, on soil losses of sand dunes.

Materials and Methods: Therefore, an experiment was carried out in factorial arrangement as a completely randomized design at 3 replicates. Wind erosion meter (wind tunnel) was used to measure the soil losses. For preparing the treatments, trays with the sizes of 100 cm (length) × 30 cm (width) × 2 cm (depth) were filled with sand samples and their surfaces were level. Filled trays with sands were used for mulching. Micro silica slurry was sprayed over trays in 4 coverage percentages (25%, 50%, 75% and 100%), two thicknesses (one and two- layer) and two times (7 and 60 days). Sand trays were then weighed and exposed to a wind speed of 15 ms⁻¹ for 20 minutes (similar to the intensive wind flows of the studied area). Trays were weighed again and the amount of eroded materials were determined according to the weight differences of trays.

Results: Results showed that soil losses decreased significantly ($P \leq 0.01$) with the increase in coverage percentage and thickness of micro silica slurry. Soil losses decreased more than 2 times at the micro silica slurry coverage surface of 100 percent in comparison with the coverage surface of 25 percent and soil losses decreased 55.3% in treatments containing two layers of micro silica slurry in comparison with one layer treatments. The 50 percent micro silica slurry with the coverage percentage of 100% and tow layer thickness represented the best results in decreasing soil losses.

Conclusion: Despite the significant effect of micro silica slurry mulch on decreasing the soil losses, its efficiency has been decreased during the time. But as the soil losses are low in treatments containing two layers, it seems that more soil losses can be controlled by increasing the mulch thickness.

Keywords: Micro silica slurry, Moving sands, Mulch, Soil loss, Stabilization

* Corresponding Author; Email: f.naghizade.asl@gmail.com

